

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, οὔτε δεήθητι οὔτε δεήθητε (Μυστικές Εὐχές)

Παν. Δ. Παπαδημητρίου, PhD

β' ἔκδοσις, 28/4/2026

«Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς» (Ἁγ. Γρηγόριος Νύσσης, 4^{ος} αἰ.)

Στὴν Ἐκκλησία Τελετάρχης εἶναι ὁ Διάκονος.¹ «Ὁ ρόλος τοῦ Διακόνου στὴ θεία λατρεία εἶναι μὲ πολλή σοφία καθορισμένος. Ἐκτελεῖ χρέη τελετάρχου πρὸς δύο κατευθύνσεις [πολλάκις ταυτοχρόνως].² πρὸς τὸν Λαόν καὶ πρὸς τὸν Ἱερέα».³ Φυσικὰ ἀπουσία Διακόνου, σὲ Συλλεΐτουργο, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς ἀναλαμβάνει (μέσα ἀπὸ τὸ Ἱερό) τὴν προσφώνηση (ἐκφώνηση) τῶν Εὐχῶν τοῦ Διακόνου.

Α. Τριῶν εἰδῶν Εὐχῆς στὴν Λειτουργία

Στὴν Θεία Λειτουργία ἔχουμε **τριῶν εἰδῶν Εὐχῆς**:

- α) **Κοινές**⁴ Εὐχῆς **διὰ Προσφωνήσεως** (ἐκφωνες,⁵ φωναχτές) **ὑπὸ τοῦ Διακόνου**,
- β) **Εὐχῆς Ἱερατικές** (μυστικές, ἄνευ μικροφώνων,⁶ μὲ μία ἐξαιρέση),
- γ) **Εὐχῆς Λαϊκές-Μοναχικές**⁷ (ἐπίσης μυστικές, ὅπως καὶ οἱ Ἱερατικές).

¹ Οἱ Πατέρες ἔβαλαν τὸν ταπεινὸ (εὐχόμεαστε) Διάκονο Τελετάρχη στὴν θεία Λατρεία, γιὰ νὰ μὴν ὑπεραίρωνται οἱ Πρεσβύτεροι καὶ Ἐπίσκοποι.

² Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι δική μας προσθήκη-ἐπεξήγηση.

³ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', Ἀποστ. Διακονία 1994, #482, σ. 263.

⁴ Κοινές, καὶ γιὰ τοὺς Ἱερεῖς καὶ γιὰ τοὺς Πιστοὺς.

⁵ Ἐπειδὴ μερικοὶ προσπαθοῦν τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ ἀλλάξουν τὸ νόημα τῶν λέξεων, ὥστε διὰ τῆς μεθόδου «λήψεως τοῦ ζητουμένου» νὰ «ἀποδείξουν» τὴν θεωρία τους, ἐκφωνος σημαίνει μεγαλόφωνος, ἐκφωνέω = κραυγάζω ἰσχυρῶς, ξεφωνίζω, σύμφωνα μὲ τὸ λεξικὸ Π.Χ. Δορμπαράκη. Σύμφωνα μὲ τὸ λεξικὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἀποστολίδου (Σοφοκλή), στὰ λειτουργικὰ, ἐκφωνέω = to say aloud, of certain expressions said aloud by the priest, δηλ. ὀμιλῶ δυνατὰ, φωναχτὰ, [E.A. Sophocles, Greek Lexicon, New York, 1900, σ. 446].

⁶ Μέχρι πρὸ μερικῶν δεκαετιῶν δὲν ὑπῆρχε ρεῦμα (καὶ ἄρα οὔτε μικρόφωνα μεγάφωνα) σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Τὸ «ἠλεκτρικὸ» ρεῦμα πρωτο-ἤρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1889 γιὰ νὰ φωτίσει τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸ 1929 εἶχαν ἠλεκτροδοτηθεῖ 250 πόλεις μέχρι 5,000 κατοίκους. Στὶς ἐκκλησίες ἐν γένει, προφανῶς, ὅπως καὶ στὰ χωριὰ ἔφτασε πολὺ ἀργότερα. **Τὸ 1950, ὁ ἠλεκτροδοτούμενος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἦταν μόλις στὸ 50%. Τὸ μικρόφωνο, καὶ τὸ ψιθυριστὸ τὸ κάνει φωναχτό.**

⁷ Σὲ Ἱερεῖς Μονές. Εὐχῆς τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν Γερόντων (Ἰωσήφ Ἡσυχαστοῦ, Παϊσίου Ἁγιορείτου, κ.ἄ.).

Ἔχουμε πρῶτον, τὶς κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως (ἔκφωνες) Εὐχῆς, τὶς ὁποῖες προσφωνεῖ («χῦμα») ὁ Διάκονος (πάντοτε προσευχόμενος, στραμμένος πρὸς Ἀνατολάς),⁸ πρὸς τὸν Ἱερέα, καὶ πρὸς τὸν Πιστὸ Λαό. Ὅτι λέμε σήμερα Διακονικά, Εἰρηνικά, Συναπτές, Δεήσεις, ἢ Διακονικὲς αἰτήσεις/ δεήσεις, τὸν 4ον αἰ. καὶ ἐνωρίτερον ἐλέγοντο **Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως**, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ **ΙΘ' Κανὼν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (364 μ.Χ.)**.⁹ Καὶ μέχρι πρότινος ὁμοίως, τὰ Διακονικά Εὐχῆς λέγονταν (πρὶν ἢ δυτικότερη Λειτουργικὴ τάχα Ἀναγέννηση μονοπωλήσει τὸν ὅρο Εὐχῆς ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς Ἱερατικὲς Εὐχῆς), ὅπως π.χ. φαίνεται στὸ Ἱεροτελεστικὸν τοῦ Βογιατσῆ.¹⁰ Εὐχῆς εἶναι ἢ κάθε αἰτήσεις χωριστά, ἀλλὰ Εὐχὴ εἶναι κυρίως τὸ σύνολο τῶν αἰτήσεων σὺν τὴν κατακλείδα στὸ τέλος.

Προσφώνησις εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Διακόνου κοινὴ προτροπὴ, κοινὴ πρόσκλησις τοῦ Ἱερέως (πρωτίστως) καὶ τοῦ Λαοῦ (καὶ τοῦ Ἱεροψάλτου) γιὰ Προσευχή,¹¹ μέσω τῶν κοινῶν Συναπτῶν καὶ Δεήσεων. Οἱ διὰ προσφωνήσεως Εὐχῆς ἦσαν ἀρχικὰ ἐκτενέστατες.¹² Καὶ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦσαν τότε **δύο διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς τῶν Πιστῶν** (ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες τῶν Κατηχουμένων, τῶν Ἐνεργουμένων κτλ.).

Ὅταν λέμε στὴν Λειτουργιολογία, **Ἱερατικὲς Εὐχῆς τῶν Πιστῶν, Ἱερατικὲς Εὐχῆς τῶν Κατηχουμένων**, κτλ., δὲν ἐννοεῖται Ἱερατικὲς Εὐχῆς ποὺ τάχα ἀπευθύνονται στοὺς Πιστοὺς, στοὺς Κατηχούμενους (δὲν εἶναι Εὐχῆς διὰ Προσφωνήσεως), οὔτε ἐννοεῖται ὅτι πρέπει τὶς Ἱερατικὲς αὐτὲς Εὐχῆς νὰ τὶς ἀκοῦνε οἱ Πιστοί, οἱ Κατηχούμενοι, κτλ. (ὅπως μεγάλως σφάλλουν μερικοί, καὶ ἐρμηνεύουν αὐθαίρετως), ἀλλὰ ἐννοοῦνται ὡς **Εὐχῆς τῶν Ἱερέων ὑπὲρ τῶν Πιστῶν, ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων**, κτλ..

Ὅλες οἱ Εὐχῆς (Διακονικὲς, Ἱερατικὲς, Λαϊκὲς, Μοναχικὲς) στὸν Θεὸν ἀπευθύνονται ὄχι στοὺς ἀνθρώπους (!), ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τῶν Ἱερέων, ὑπὲρ τῶν Πιστῶν, ὑπὲρ τοῦ Κόσμου ἐν γένει, κτλ.. Αὐτὸ φαίνεται ξεκάθαρα, π.χ. «Ὑπὲρ ... τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», ὄχι «Ὑπὲρ ... τοῦ ... Λαοῦ δεηθῶμεν».

⁸ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολάς*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025.

⁹ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ ΙΘ' Κανὼν τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (364), καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν*, 3/4/2022.

¹⁰ «Πληρώσωμεν τὴν δέσιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ [...]. [...] **τῶν ἄνω Εὐχῶν λεγομένων**, ὁ Ἱερεὺς λέγει **Μυστικῶς τὴν Εὐχὴν**», βλ. Ἱεροτελεστικὸν Τεῦχος (Ἡ Θ. Λειτουργία), κατ' ἐγκρισιν τῆς Ἱεράς Συνόδου, ἡρμηνευμένον ὑπὸ ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Βογιατσῆ, ἐκδ. Ἀνδρ. Β. Πάσχα, 7η, 1923, σ. 116.

¹¹ **Εὐαγγελινός Ἀποστολίδης** (Σοφοκλῆς) [*Evangelinus Apostolides Sophocles*], *A Glossary of Later and Byzantine Greek*, London 1860, σ. 495. — *Memoirs of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. VII, 1860, σ. 495.

¹² Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως (Διακονικά)*, 5/12/ 2022.

Ὅμως, τὶς κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς τῶν Πιστῶν, τῶν Κατηχουμένων, ποὺ προσφωνοῦνται ἀπὸ τὸν Διάκονο, αὐτὲς ναί, πρέπει νὰ τὶς ἀκοῦνε πρωτίστως οἱ Ἱερεῖς, καὶ φυσικὰ οἱ Πιστοί, (καὶ οἱ Κατηχούμενοι τὶς ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων), (γιὰ αὐτὸ λέγονται καὶ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς), ὥστε **ὑπακούοντες** στὴν κοινὴ πρὸς αὐτοὺς Προσφώνηση τοῦ Διακόνου νὰ **ἀνταποκρίνονται** προσευχόμενοι μυστικῶς (κατὰ διάνοιαν, μέσα τους) καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ ὁ Λαὸς μὲ τὶς Εὐχὲς τους ἀντίστοιχα. Αὐτὸ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὸν ΙΘ' Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας: **«τὴν πρώτην [Εὐχὴ τῶν Πιστῶν] διὰ σιωπῆς»**.

Οἱ κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς πάντοτε λέγονταν καὶ λέγονται ἐκφώνως, χῦμα, ὑπὸ τοῦ Διακόνου, καὶ ὁ Ἱερέας ἀνταποκρινόμενος, παράλληλα καὶ μυστικῶς εὐχόταν καὶ εὐχεταί, καὶ ὁ πιστὸς Λαὸς παράλληλα μὲ τὸν Ἱερέα εὐχόταν καὶ εὐχεταί ἐπίσης, **κατὰ διάνοιαν** [PG 1, 1076-1077],¹³ μυστικῶς, μέσα του, λέγοντας κυρίως Κύριε ἐλέησον ἢ ὅπως φώτιζε καὶ φωτίζει ὁ Θεός (καὶ κατὰ τὴν προσευχητικὴ του δύναμη ὁ καθένας χάριτι Θεοῦ).¹⁴ **Οἱ Ψάλτες μόνον, ἐκφώνως τὸ Κύριε ἐλέησον.**

Δηλαδή, στὴν Θεία Λειτουργία, ὡς **ὑπακοὴ καὶ ἀνταπόκριση** στὶς κοινὲς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὲς ὑπὸ τοῦ Διακόνου, ἔχουμε τὰ ἄλλα δύο εἶδη Εὐχῶν ποὺ εἶπαμε. Τὶς Ἱερατικὲς μυστικὲς Εὐχὲς τοῦ Ἱερέως, καὶ τὶς μυστικὲς Εὐχὲς τοῦ Πιστοῦ Λαοῦ (καὶ τῶν Μοναχῶν, Γερόντων¹⁵).

¹³ Καὶ πάντες οἱ πιστοὶ **κατὰ διάνοιαν** ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν, λέγοντες· Κύριε ἐλέησον, [PG 1, 1076-1077]. Ἅγιοι Ἀποστόλοι: «ἐστῶτος παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ **προσευχομένου ἡσύχως**». [PG 1, 737]. Τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος: «καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες, **τῇ συνειδήσει ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν** πρὸς Αὐτὸν ἐκτενῶς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν Αὐτοῦ», [PG 1, 277]. — Περαιτέρω, βλέπε στὸ ἄρθρο μας τοῦ ΙΘ' Κανόνος τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας, τὶς ὑποσημειώσεις 11 καὶ 15, διὰ τὸ κατὰ διάνοιαν.

¹⁴ Ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα: «ἵνα ὧν ἕκαστος ἰδίᾳ αἰτεῖται» [PG 150, 401].

¹⁵ Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικὲς Εὐχὲς*, 8/2/2022. Ὁρθόδοξος Τύπος, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.

Β. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, οὔτε δεήθητι μήτε δεήθητε

Πρέπει νὰ ἐννοήσουμε, νὰ καταλάβουμε καλὰ ὅτι:

“Ὅταν ὁ Διάκονος προσφωνεῖ, δὲν λέει Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεήθητι πάτερ! Καὶ ἐσεῖς πιστὲ Λαέ ἀκούετε τὸν πάτερ νὰ προσεύχεται ἐκφώνως!”

Ὅυτε λέει, Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεήθητε πιστοί!

Ἄλλὰ, τί προσφωνεῖ;

Προσφωνεῖ: **Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν!**

Ὁ Διάκονος σὲ ποιὸς λέει τὸ δεηθῶμεν; Φυσικά, στὸν Ἱερέα, καὶ στὸν πιστὸ Λαό.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο (+407), τὸ λέει κατ’ ἀρχὴν στὸν Ἱερέα νὰ ἀρχίσει νὰ προσεύχεται, ἐννοεῖται μυστικῶς, μὲ τὴν Ἱερατικὴ του Εὐχὴ, καὶ πρὸς τὸν Λαὸν νὰ ἀρχίσει παράλληλα/ταυτόχρονα νὰ προσεύχεται ἐπίσης μυστικῶς μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον (ὁ Ψάλτης μόνον ἐκφώνως Κύριε ἐλέησον) ἢ μὲ τὴν δική του μυστικὴ Εὐχὴ ἕκαστος τῶν Πιστῶν:

«Τὸ γάρ, Δεηθῶμεν, οὐ τοῖς Ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν Λαὸν συντελοῦσιν» [PG 61, 399],¹⁶

«Αὐτὸ τὸ “δεηθῶμεν” ὡς καὶ τὸ “στῶμεν καλῶς” ποὺ ἀκούομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν ἀπευθύνονται μόνον εἰς τοὺς Ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Ἐκκλησίασμα, τὸν λαόν».¹⁷

Καὶ γραμματικῶς, τὸ “δεηθῶμεν” εἶναι κοινὴ κλήση γιὰ προσευχὴ καὶ πρὸς τὸν Ἱερέα καὶ πρὸς τὸν πιστὸ Λαό.

Γιὰ αὐτὸ καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, διαχωρίζει τὶς Εὐχὲς τοῦ Λαοῦ, ἀπὸ τὶς Εὐχὲς τῶν Ἱερέων:

«Ἀπατᾶς σαυτὸν ἄνθρωπε· εὐξασθαι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δυνατὸν, οὕτω δὲ εὐξασθαι ὡς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀδύνατον, ὅπου Πατέρων πλήθος τοσοῦτον, ὅπου βοή πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπεται. Οὐχ οὕτως εἰσακούη κατὰ σαυτὸν τὸν Δεσπότην παρακαλῶν, ὡς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐστὶ τι πλεόν, οἷον ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, καὶ τῆς ἀγάπης

¹⁶ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τὸ «Δεηθῶμεν» τὸ λέει πρῶτα γιὰ τὸν Ἱερέα, καὶ φυσικά γιὰ τὸν Λαόν — «Τὸ γάρ, Δεηθῶμεν, οὐ τοῖς Ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν Λαὸν συντελοῦσιν», Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, α' ἔκδοσις, 22/7/2024.*

¹⁷ Παναγιώτου Γ. Στάμου, *Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Ἡ Προσευχὴ — τὸ πανίσχυρον τῶν πιστῶν ὄπλον*, Ἀθήναι 1988, σ. 34.

ὁ σύνδεσμος, καὶ **αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί**. Διὰ γὰρ τοῦτο οἱ ἱερεῖς προεστήκασιν, ἵνα **αἱ τοῦ πλήθους εὐχαί** ἀσθενέστεραι οὔσαι, τῶν δυνατωτέρων τούτων ἐπιλαβόμεναι, **ὁμοῦ** [τὸ ὁμοῦ (=μαζί), προϋποθέτει ὄχι μόνον τὸ ταυτόχωρον, ἀλλὰ καὶ τὸ ταυτόχρονον, ἄρα παραλλήλως τῷ χρόνῳ· τὸ παραλλήλως προϋποθέτει τὸ μυστικῶς παρὰ τοῦ ἱερέως, ἀφοῦ ταυτόχρονα καὶ ὁ Λαὸς προσεύχεται μυστικῶς] **συνανέλθωσιν αὐταῖς εἰς τὸν οὐρανόν**»,¹⁸ [PG 48,725].

Τί εἶναι αὐτὴ ἡ «βοή πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδόν» (βροντὴ προσευχῆς με ὁμοθυμία) ποῦ λέει ὁ Ἅγιος; **Εἶναι Δύναμις! Ὅλων οἱ ταυτόχρονες, παράλληλες μυστικὲς Προσευχές, καὶ τοῦ Ἱερέως, καὶ τοῦ Λαοῦ, δὲν πηγαίνουν ξεχωριστὰ στὸ Θεόν, ἀλλὰ γίνονται μία μυστικὴ βοή**,¹⁹ **μία Δύναμις, μία Προσευχὴ ὄλων ποῦ πηγαίνει στὸν Θεόν**.

Τὴν ἴδια ἐμπειρία με τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, καὶ ἐκτὸς Λειτουργίας τὴν εἶχε καὶ μᾶς τὴν ἐξήγησε **ὁ Ἅγιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης**, ὁ ὁποῖος μᾶς λέγει γιὰ τὴν **ὁμαδικὴ προσευχὴ** τῶν πνευματικῶν τέκνων τοῦ μακαριστοῦ Μητρ. Φλωρίνης Αὐγουστίνου Καντιώτου:

«Ἐγὼ πολὺ κατανύχθηκα τὴν ἡμέρα ἐκείνη ποῦ εἶδα τὸν κόσμον νὰ κλαίγανε. **Χιλιάδες ψυχές νὰ προσεύχονται ὅλες μαζί. Μία δύναμις**. [...]. Πῶ, πῶ... Μία δύναμις συμπτυκνωμένη. Δὲν ξέρω πῶς νὰ τὸ πῶ. Δύναμις. Δὲν μπορῶ νὰ τὴν πῶ οὔτε ἀτομικὴ <ἐνέργεια>. Κάτι ἀνώτερο. Κάτι μεγάλο. [...]. Ὅλοι προσηύχοντο. Ψυχές, χιλιάδες ψυχές. Κόσμος... [...]. Γιατί, μὴν κοιτάξεις... Ἔσεῖς μπορεῖ νὰ μὴν προσευχηθήκατε ἔτσι δυνατὰ. Ὑπῆρχαν ὅμως μέσα στὸ πλήθος - καὶ τίς χιλιάδες ποῦ ἔβλεπα ἐγὼ - ψυχές, ποῦ εἶχαν συνεπάρεῖ καὶ τίς ἄλλες μαζί. **Εἶχε γίνεῖ μία προσευχή, μία δύναμις ὄλων. Ὅλων ἡ προσευχὴ εἶχε γίνεῖ μία δύναμις**. Καὶ οἱ μεγάλοι προσηύχοντο, καὶ οἱ μικροὶ μπαίνανε μες στοὺς μεγάλους. **Μία δύναμις!**».²⁰

Πῶς προσηύχετο αὐτὸ τὸ πλήθος; **Ἐνας προσηύχετο εἰς ἐπήκοον τῶν λοιπῶν; Φυσικὰ ὄχι. Ὅλοι μαζί ἀλλὰ καὶ μυστικῶς, μέσα τους δηλαδή, προσηύχοντο. Παρότι ὅμως προσηύχοντο**

¹⁸ Σὲ μετάφραση: Ἀπατάς τὸν ἑαυτὸ σου, ἄνθρωπε· διότι εἶναι δυνατὸν νὰ προσευχηθεῖ κανεὶς στὸ σπίτι [καὶ πρέπει νὰ τὸ κάνει], ἀλλὰ νὰ προσευχηθεῖ ἔτσι ὅπως στὴν Ἐκκλησία εἶναι ἀδύνατον, ὅπου ὑπάρχει τόσο πλήθος Πατέρων καὶ ὅπου ἀναπέμπεται πρὸς τὸν Θεὸ βροντὴ προσευχῆς με ὁμοθυμία. Δὲν ἀκούει ὁ Δεσπότης (ὁ Θεὸς) τὸ ἴδιο ὅταν Τὸν παρακαλεῖς μόνος σου, ὅπως ὅταν Τὸν παρακαλεῖς μαζί με τοὺς ἀδελφούς σου [ὅπως στὴν Ἐκκλησία]. Διότι ἐδῶ [στὴν Ἐκκλησία] ὑπάρχει κάτι περισσότερο, δηλ. ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης καὶ οἱ **προσευχές τῶν ἱερέων**. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἱερεῖς ἔχουν τεθεῖ ἐπὶ κεφαλῆς, ὥστε οἱ **προσευχές τοῦ πλήθους**, ποῦ εἶναι ἀσθενέστερες, πιασμένες ἀπὸ αὐτὲς τίς ἰσχυρότερες, **νὰ ἀνέβουν μαζί με αὐτὲς στὸν οὐρανό**.

¹⁹ «Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἠύχετο· διὸ καὶ μηδὲν αὐτοῦ φθεγγομένου, φησὶν ὁ Θεός, **Τί βοᾷς πρὸς με;** Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ταύτης μόνον ἐπακούουσι τῆς [ἐξωτερικευμένης] φωνῆς, **ὁ δὲ Θεὸς πρὸ ταύτης τῶν ἐνδοθεν κραζόντων ἀκούει**. [...]», Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, [PG 54, 646].

²⁰ Ἁγίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Θὰ σᾶς πῶ... (Ἠχογραφημένες διηγήσεις τοῦ ἁγίου γιὰ τὴν ζωὴ του), Ἰ. Γυναικεῖον Ἠσυχαστήριον Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, Μήλεσι 2015, σσ. 470-472.

ὄλοι μαζί, καὶ ἄλλοι προσεύχονταν πιὸ δυνατὰ ἀπὸ τοὺς λοιπούς, δὲν ἦσαν ξεχωριστὲς Προσευχές, ἀλλὰ εἶχε γίνει μία Προσευχή, μία δύναμις ὄλων, ποὺ πήγαινε στὸν Θεό!

Βέβαια, «τὴν δύναμιν εἰς τὴν προσευχὴν δὲν τὴν δίδει ἀπλῶς ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν συμπροσευχομένων, ἀλλ' ἡ προσθήκη τῆς ἀρετῆς τούτων εἰς αὐτὴν [τὴν προσευχὴν]». Δηλ. «ἡ προσευχὴ τοῦ πλήθους ἔχει μεγάλην δύναμιν, ὅταν συνυπάρχη καὶ ἡ ἀρετὴ».²¹

Γ. Ἡ Κοινὴ Προσευχὴ στὴν Λειτουργία

Ὁ Πιστὸς στὴν κοινὴ προσευχὴ του στὴν Λειτουργία **δὲν ἐκπροσωπεῖται** οὔτε ἀπὸ τὸν Ἱερέα, οὔτε ἀπὸ τὸν Ψάλτη,²² ἀλλὰ **«ὑπο-βοηθεῖται» ἢ προσευχὴ του**²³ (κατὰ τρόπον μυστικόν, Χάριτι Θεοῦ), ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς ἀλλήλους, ἀπὸ τὴν μυστικὴν προσευχὴν τοῦ Ἱερέως κυρίως, τοῦ Ψάλτου, καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὴν προσευχὴν ἄλλων Πιστῶν ἐχόντων εἴτε μεγαλυτέραν εἴτε καὶ μικροτέραν ἀρετὴν αὐτοῦ²⁴ (βλ. ἐπίσης τὴν ἐμπειρία τοῦ Ἁγ. Πορφυρίου, καὶ τὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, στὴν ἐνότητα §B).

Ὁ Λαὸς δὲν εἶναι παθητικὸς θεατῆς, οὔτε παθητικὸς ἀκροατῆς τοῦ Ἱερέως²⁵ ἢ τοῦ Ψάλτου, οὔτε παπαγαλίζει (ἠχολαλεῖ)²⁶ τὶς μυστικὲς Εὐχὲς τῶν Ἱερέων στὴν κοινὴ

²¹ Παναγιώτου Γ. Στάμου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Ἡ Προσευχὴ ..., ὁ.π., σσ. 32-33. Βλ. [PG 61, 398].

²² Ὁ Ψάλτης εἶναι τρόπον τινα ὁδηγὸς τῶν Πιστῶν στὶς προσευχητικὲς ἀποκρίσεις στὴν Εὐχὴ τοῦ Διακόνου. Καὶ γιὰ τοὺς ραθύμους εἶναι ἡ ὑπενθύμηση καὶ ἀναπλήρωσή τους στὴν κοινὴ Προσευχὴ, καὶ γιὰ τοὺς προσευχομένους εἶναι ὁδηγὸς καὶ συμπροσευχόμενός τους. **Γιὰ νὰ καρποφορήσει ὁ Πιστὸς στὴν Ἐκκλησία, πρέπει νὰ προσεύχεται καὶ αὐτὸς μυστικῶς, μέσα του, καὶ ὄχι νὰ ἐπαναπαύεται ὅτι ὁ Ψάλτης εἶναι τὸ στόμα του ἢ ὁ ...ἐκπρόσωπός του. Γιὰ αὐτὸ πηγαίνουμε χρόνια στὴν Ἐκκλησία καὶ δὲν βλέπουμε σημαντικὴ πνευματικὴ πρόοδο.** Βέβαια γιὰ νὰ ἔχει δύναμη ἢ προσευχὴ καὶ νὰ καρποφορεῖ, χρειάζεται νὰ συνυπάρχει καὶ ἡ ἀρετὴ (ἢ ἕνας κάποιος ἀγώνας γιὰ τὴν ἀρετὴ, καὶ κυρίως μετάνοια γιὰ τὶς κακίες μας) στὸν πιστό.

²³ **Ἄν δὲν προσεύχεται ὁ Πιστός;** Τότε εἶναι ἐν ἀγνοίᾳ του μᾶλλον Κατηχούμενος.

²⁴ Τὴν ἴδια δύναμη ἔχει τὸ μυστικὸ Κύριε ἐλέησον (ἢ τὸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησον ἡμᾶς, κτλ.) ἐνὸς πιστοῦ μὲ ἐνὸς ἄλλου πιστοῦ, ἢ μιᾶς γαργιάς, ἢ ἐνὸς μοναχοῦ, ἢ μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον τοῦ γ. Πορφυρίου, τοῦ γ. Παϊσίου, τοῦ γ. Ἰωσήφ, τοῦ γ. Ἐφραίμ, τοῦ γ. Ἐφραίμ, τοῦ γ. Στεφάνου, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι κάποια στιγμή συνεκκλησιάζονταν προσευχόμενοι στὴν ἐνορία μας; Κι ὅμως παρότι δὲν ἔχουν τὴν ἴδια δύναμη, τὸ ταπεινὸ καὶ ελάχιστο μυστικὸ δικό μας Κύριε ἐλέησον μαζί μὲ τὰ δυνατώτερα, καὶ πρὸ παντὸς τὴν μυστικὴν Εὐχὴ τῶν Ἱερέων, **ὡς μία μεγάλη Δύναμις πηγαίνει στὸν Θεό!**

²⁵ Σήμερα, τινὲς Κληρικοί/Θεολόγοι, τὴν **ικανοποίησιν τῆς περιέργειας τοῦ Λαοῦ**, καὶ τὴν **διαρκὴ πρόκληση τῆς προσοχῆς τοῦ Λαοῦ πρὸς αὐτούς** (ἐκφωνεσ ἀπὸ μεγαφῶνων Ἱερατικὲς Εὐχὲς, μοντερνιστικὰ «Ὅλοι μαζί», διάφορες προσφωνήσεις ἄσχετες μὲ τὴν διάταξιν τῆς Λειτουργίας, Λειτουργία στὸν Σολέα, Λειτουργία πρὸς τὴν Δύση σὰν τοὺς Προτεστάντες καὶ Ρωμαιοκαθολικούς), ἀντὶ νὰ ἀφήσουν τὸν Λαὸν ἡσυχον γιὰ νὰ προσευχηθεῖ, τὴν ἐπικροτοῦν καὶ προωθοῦν ὡς τάχα **«συμμετοχὴ τοῦ Λαοῦ»**.

²⁶ **Δείκτης ὑπερφηφάνειας εἶναι τὸ σιγοψάλσιμο καὶ τὸ μουρμουρητὸ στὸν Ναό**, ποὺ μάλιστα δὲν ἀφήνουμε τὸν διπλανό μας πιστό νὰ προσευχηθεῖ, γιὰ νὰ ἀκουστοῦμε οἱ ἴδιοι (ἐξαιρέση ἀποτελεῖ φυσικὰ νὰ γίνει αὐθόρμητα, νὰ μᾶς ...ξεφύγει, μιὰ δυὸ φορές). **Νὰ γυρίσουμε σπῆτι μας μετὰ τὴν Λειτουργία, καὶ νὰ ψάλλουμε ὅσο**

Προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας, διαβάζοντας μέσα ἀπὸ τὰ μοντερνιστικὰ «Ἱερατικὰ τῶν πιστῶν» ποὺ κακῶς χρησιμοποιοῦνται μέσα στὶς Ἀκολουθίες.

Κοινὴ Προσευχὴ στὴν Λειτουργία σημαίνει Προσευχὴ ἀπὸ κοινοῦ, δηλ. νὰ προσευχηθοῦμε μαζί, ὁμοῦ, ἀνταποκρινόμενοι ἕκαστος, **καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ ὁ Λαός**,²⁷ μυστικῶς προσευχόμενοι στὶς **κοινές** (γιὰ τοὺς Ἱερεῖς καὶ τὸν Λαὸ) διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς τοῦ Διακόνου, βλ. ἀνωτέρω [PG 48, 725], καὶ **ὅλων οἱ Εὐχῆς γίνονται μία Προσευχὴ, μία Δύναμις!**²⁸

Δ. Σχετικὰ Λειτουργικὰ σφάλματα Ἰωάννου Φουντούλη²⁹

Σχετικὰ λειτουργικὰ σφάλματα τοῦ μακαριστοῦ Ἰωάννου Φουντούλη (ὑποσ. 29) εἶναι τὰ ἐξῆς:

1. Ὅπως εἶδαμε καὶ ἀναλύσαμε σὲ προηγούμενα ἄρθρα μας, [ΠΠ7, ΠΠ13, ΠΠ14], δυστυχῶς ἀπέρριψε τὴν ἀρχαιοτάτη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ζῶσα ὀρθόδοξη ἱερά παράδοση τό· «**ποιοῦντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν**»), ποὺ στηρίζεται μάλιστα στὴν ἀρχαιότερη ὑπάρχουσα **χειρόγραφη** παράδοση, καὶ στὸν Ἁγ. Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο.³⁰

2. ἔσφαλλε σὲ σημεῖο νὰ γράψει ὅτι: «Ὁ εὐχόμενος δὲ Ἱερεὺς, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀποσπᾶσθηκε καὶ ἀνεξαρτητοποιήθηκε (sic) ἀπὸ τὴν λατρεύουσα κοινότητα, ἀφοῦ **κατὰ τὴν ὥρα τῶν διακονικῶν** ἢ [ὅταν ἄνευ Διακόνου ἐνίστε] τῆς ψαλμωδίας τῶν ἀντιφώνων καὶ τοῦ τρισαγίου

θέλουμε (τόσες ψαλμωδίες ἔχει τό youtube γιὰ νὰ συμψάλλουμε), ἢ χρειάζεται ὁ κόσμος νὰ μᾶς βλέπει καὶ ἀκούει γιὰ νὰ ψάλλουμε;

²⁷ **Προσευχὴ** τοῦ πιστοῦ Λαοῦ δὲν εἶναι μόνον τὸ μυστικὸν (ἐνδοθεν, ἐσωτερικὰ, ἄνευ ἐξωτερικῆς φωνῆς) *Κύριε ἐλέησον* (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως), ὡς ἀπόκρισιν στὶς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς ποὺ ἐκφωνεῖ ὁ Διάκονος (ἢ ἀπουσία αὐτοῦ ὁ Ἱερεὺς). Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον ἢ προσοχὴ καὶ ἀκρόασιν τῶν ψαλλομένων, ἢ ἢ μυστικὴ ἀπόκρισις (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως) στὰ κελεύσματα τοῦ Διακόνου ἢ τοῦ Ἱερέως. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον τὸ μυστικὸν *Πάτερ ἡμῶν* ἢ *Πιστεύω* (ὁ Ψάλτης ἐκφώνως). Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον ἢ μυστικὴ εὐχαριστία στὸν Θεόν. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον τὰ ἐκάστου μυστικὰ αἰτήματα πρὸς τὸν Θεόν. Προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον οἱ μυστικὲς Εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν γιὰ τὴν οἰκογένειά μας, τὸν πλησίον, τοὺς Κληρικούς, τοὺς Ψάλτες, τοὺς ἐκκλησιαζομένους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς φτωχοὺς, καὶ ὅσους ἐν ἀνάγκαις, τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθροὺς, τὴν πατρίδα μας, τὸν κόσμον ὅλον. Εἶναι ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, Χάριτι Θεοῦ. Ἡ προσευχὴ ὡς πρὸς τὴν ποιότητά της εἶναι «συνουσία καὶ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν» (Κλίμαξ Ὁσίου Ἰωάννου Σιναΐτου, ΚΗ').

²⁸ Ὁμοίως καὶ ἡ μυστικὴ, κατὰ διάνοιαν, ἀπαγγελία τοῦ *Πιστεύω* καὶ τοῦ *Πάτερ ἡμῶν* ἀπὸ ἕναν ἕκαστον τῶν Πιστῶν (Ἱερατικὸν Ἀποστολικῆς Διακονίας 1951, σ. 85: «Ὁ χοροστατῶν Ἀρχιερεὺς, ἢ ὁ προϊστάμενος τῶν Κληρικῶν, τρανῶς καὶ εὐκρινῶς, **καὶ ἕκαστος τῶν ἐκκλησιαζομένων ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν [δηλ. μυστικῶς]**, ἀπαγγέλλει τὸ ἅγιον σύμβολον τῆς Πίστεως»· τὸ αὐτὸ λέγει καὶ γιὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν, σ. 93).

²⁹ Ἡ ἀναφορὰ μας στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὶς ὀργανώσεις γίνεται γιὰ τὴν καταγραφὴ τῶν ἱστορικῶν στοιχείων ποὺ ἀφοροῦν τὸ παρὸν ἄρθρο, καὶ δὲν γίνεται γιὰ νὰ κριθεῖ ἢ μηδενιστεῖ ἐν γένει τὸ ἔργο τους.

³⁰ Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Διάκονος τὸ «Δεηθῶμεν» τὸ λέει πρῶτα γιὰ τὸν Ἱερέα, ...*, ὁ.π..

διαβάζει τις εϋχές»!³¹ Ἀφοῦ οἱ Πατέρες ἔβαλαν τὸν Διάκονο νὰ τὸν προστάξει, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (πάτερ)!

3. θεωρεῖ ἐσφαλμένως (ὅπως καὶ πλείστοι τῶν Κληρικῶν καὶ Λειτουργιολόγων) ὅτι **τάχα οἱ Συναπτές (τὰ Διακονικά) ἀπευθύνονται**³² μόνον πρὸς τὸν πιστὸν λαόν,³³ οὐσιαστικὰ ἐπαναλαμβάνοντας τὸ σφάλμα τοῦ δασκάλου του Τρεμπέλα καὶ τῆς ἐποχῆς τους.³⁴

³¹ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀπ. Διακονία 2003, #551-553, σ. 200.

³² Οἱ Εϋχές διὰ Προσφωνήσεως τοῦ Διακόνου, δὲν ἀπευθύνονται, ἀλλὰ προσφωνοῦνται πρὸς τὸν Ἱερέα καὶ τοὺς Πιστούς. **Καὶ αὐτὲς οἱ Εϋχές, ὅπως καὶ οἱ Ἱερατικὲς καὶ οἱ Λαϊκὲς Εϋχές, πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνονται, γιὰ αὐτὸ λέει ὁ Διάκονος «Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», δὲν λέει Τοῦ Λαοῦ δεηθῶμεν,** βλ. σελ. 2.

³³ Σφάλμα: «Γὰ διακονικά ἀπευθύνονται πρὸς τὴν προσευχομένη κοινότητα» [ὁ Ἱερεὺς δὲν εἶναι κι αὐτὸς μέλος τῆς προσευχομένης κοινότητος;], Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', ἔκδ. α', Ἀποστολικὴ Διακονία 2003, #558, σσ. 222-223.

³⁴ Παναγιώτης Τρεμπέλας: «'Ἄλλ' ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἢ συμμετοχῇ τοῦ λαοῦ παρουσιάζεται καὶ ἄχρι τοῦ νῦν κατὰ τρόπον ἐμφανῆ καὶ ἐπιβλητικόν. Δικαίως ἐξήρθη ἀπὸ τοὺς λειτουργιολόγους ὁ ρόλος ὁ ὅποιος ἐπεφυλάχθη ἐν τῇ λατρείᾳ μας εἰς τὸν διάκονο. Γὰ εἰρηνικά, αἱ αἰτήσεις, αἱ συναπταὶ ἐν γένει αἱ ἐκφωνούμεναι ἐν ἐμμελεῖ ἀπαγγελία ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ ἱσταμένου, ἢ ὑπὸ τοῦ ἀντικαθιστάντος αὐτὸν ἱερέως, εἶνε προσκλήσεις πρὸς τὸν λαόν, ὅπως δεηθῆ τοῦ Κυρίου ἢ αἰτησῆται παρ' αὐτοῦ ὠρισμένον αἴτημα. Καὶ ὁ λαὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς προσκλήσεις ταύτας [μυστικῶς, κατὰ διάνοιαν, ὁ Ψάλτης μόνον ἐκφώνως] διὰ τοῦ Κύριε ἐλέησον ἢ τοῦ Παράσχου Κύριε ἢ τοῦ Σοὶ Κύριε. Ὀλόκληρον τὸ πλήρωμα συναπτεται ἐκεῖ διὰ κοινῆς ἰκεσίας καὶ συμφώνου συμμετοχῆς [καὶ ὁ Ἱερεὺς ὁμῶς εἶναι ἐκ τοῦ πληρώματος, καὶ αὐτὸς εϋχεται παράλληλα μὲ τὴν μυστικὴ Ἱερατικὴ τοῦ Εϋχῆ, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος]», σὺτὸ μὲ ξενίζοντα τίτλο ἄρθρο του «Ἡ συνιερουργία κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ», Ἐκκλησία, 1 Σεπτ. 1949, ἀρ. 18, σ. 288. – Σημειωθήτω ὅτι ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου ἐπὶ τὸ ὀρθοδοξότερον εἶναι «Ἡ συμπροσευχὴ κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ». Δὲν ὑπάρχει συνιερουργία κλήρου καὶ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν Ὁρθοδοξία, καὶ εἶναι μέγα σφάλμα τοῦ Τρεμπέλα ὁ ὅρος αὐτός. Τὸν ὄρον αὐτὸν ἐλληνιστῶς πρώτη φορὰ τὸν ἀπαντήσαμε στὸν Τρεμπέλα. Γιὰ νὰ ὑπάρχει συνιερουργία κλήρου καὶ λαοῦ στὴν Λατρεία, πρέπει νὰ ὑπάρχει πρῶτα καὶ ἱερουργία λαοῦ! Αὐτὸ ὁμῶς «ὑπάρχει» μόνον στοὺς αἰρετικούς Προτεστάντες. Τί ἱερουργεῖ στὰ Μυστήρια ὁ πιστός γιὰ νὰ μπορεῖ καὶ νὰ συνιερουργεῖ μετὰ τῶν Ἱερέων; Ὁ πιστός οὔτε τὰ Τίμια Δῶρα δὲν μπορεῖ νὰ πιάσει καὶ νὰ μεταφέρει οὔτε μισὸ μέτρο στὴν Μ. Εἴσοδο (ἀφοῦ δὲν ἔχει Ἱερωσύνη), καὶ τὸν ἔβαλε ὁ Τρεμπέλας νὰ ἱερουργεῖ κιόλας; Ὁ Λαὸς συμπροσεύχεται (συμμετέχει διὰ τῆς μυστικῆς προσευχῆς του, ὅπως καὶ ὁ Ἱερεὺς μυστικῶς προσεύχεται), δὲν συνιερουργεῖ. Γιὰ περισσότερα, βλ. Μητρ. Ναυπάκτου Ἱεροθέου, «Τὸ “βασιλεῖο ἱεράτευμα” καὶ ἡ ἱερωσύνη», σὺτὸ: *Μεταφράσεις – Μυστήρια καὶ ἄσκηση*, Ἰ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, 2011, σσ. 101-148. Βλ. ἐπίσης, «Τὸ δὲ “θεᾶσθαι αὐτοψεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς” ἦταν καὶ εἶναι τὸ φοβερό καὶ ἱερό προνόμιο τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ “ἐνδεδυμένου τὴν τῆς ἱερατείας χάριν”», Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Τελεουργικὰ Θέματα Α'*, «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης», Ἀποστολικὴ Διακονία, ἔκδ. α' 2002, σσ. 209-224, καί, ἐπίσης σὺτὸ: *Ἐγκύκλιος ΔΙΣ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 2792/30-6-2004: «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Ῥαδιοτηλεοπτικὰ Μέσα».

4. θεωρεῖ αὐθαιρέτως ὅτι τὰ Διακονικά **τάχα «εἰσαγάγουν»** στὴν Εὐχὴ τοῦ Ἱερέως.^{35, 36, 37} Ἀφοῦ **ἡ μυστικὴ Εὐχὴ τοῦ Ἱερέως εἶναι ὀφειλομένη «ἀνταπόκριση»** στὴν διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὴ (καὶ κέλευσμα γιὰ προσευχὴ) τοῦ Διακόνου, εἶναι ἀπολύτως φυσικό, λογικό, νὰ ὑπάρχει ὁμοιότητα θέματος.

5. θεωρεῖ ἐσφαλμένως (ὡς ἀπόρροια τοῦ #4) ὅτι ἡ Εὐχὴ τοῦ Ἱερέως λέγεται χρονικῶς, μετὰ τὴν τοῦ Διακόνου διὰ προσφωνήσεως Εὐχὴν, καὶ ὄχι παράλληλα, ὅπως ἔχει ἡ ζῶσα λειτουργικὴ παράδοση καὶ ἡ ἀρχαία χειρόγραφη παράδοση (βλ. ὑποσ. 31).

6. θεωρεῖ ὅτι τάχα ἡ ὀρθὴ καὶ ἀρχικὴ θέση τῶν Ἱερατικῶν Εὐχῶν (ἀνεξαρτήτως μὲ ἢ ἄνευ Διακόνου ἢ ἄλλου Ἱερέως) εἶναι ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ κάθε μιὰ ἐκφώνηση, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴν διὰ ζώσης Ἱερά Παράδοση, ἀντίθετο καὶ μὲ τὴν πλειοψηφικὴ (καὶ ἀρχαιότερη) χειρόγραφη λειτουργικὴ Παράδοση.^{38, 39} Αὐτὸ τὸ λάθος^{40, 41} δυστυχῶς σάρωσε τὰ σύγχρονα Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας (βλ. ὑποσ. 29) ἤδη ἀπὸ τὸ **1962 ἀλλὰ φαίνεται ἡ Παράδοση ἦταν ἀκόμη γερὴ**, δὲν εἶχε ἀλλοιωθεῖ πολὺ διὰ τῶν διαφορῶν λειτουργιολογικῶν νεωτεριστικῶν ἐκδόσεων. Μάλιστα λόγῳ τῆς συγχύσεως ποὺ προφανῶς προκάλεσε αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ στὰ Ἱερατικά, στοὺς παραδοσιακοὺς **Ἱερεῖς ποὺ λειτουργοῦν μόνοι**, ἀναγκάστηκαν ἀργότερα (1977) νὰ

³⁵ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Γ', Ἀποστ. Διακονία 2002, #311, σ. 26.

³⁶ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', ὁ.π., #410, σ. 28.

³⁷ Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀποστ. Διακονία 2003, #571, σσ. 282, 284.

³⁸ Ἐπίσης πρβλ., «Μετὰ δὲ τοὺς θεηγόρους ἀποστόλους τινὲς τῶν ἁγίων Πατέρων ἰδιαζόντως ἕκαστος **καὶ εὐχὰς ἐποιούνο, καὶ ἐκφωνήσεις**, καὶ ἀπηρτισμένης ἱερουργίας ἀκολουθίαν· ὡς ὁ ἐν ἁγίοις ἐπιφανὴς Ἐπιφάνιος, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος», [Νικόλαος καὶ] Θεόδωρος ἐπ. Ἀνδίδων (1055-1063), [PG 140, 460].

³⁹ «**γενικὰ οἱ Εὐχὲς πάντοτε τίθενται πρὶν τὸ Ἀντιλαβοῦ**» (Σινᾶ χφ. 973 ἔτους 1153, Σινᾶ χφ. 1036 12^{ου}-13^{ου} αἰ., ΕΒΕ χφ. 713 12^{ου} αἰ., κλπ., καὶ αἰῶνες ἐνωρίτερον τὸ Barb. Gr. 336 8^{ου} αἰ. ἐμμέσως πλὴν σαφῶς βλ. [ΠΠ7], καὶ τὸ Ἰσιδώρου Πυρομάλλη – Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (11^{ου}-12^{ου} αἰ.), Εὐχολόγιον Goar (1647), σ. 180)· «**τις τρεῖς πρώτες Εὐχὲς ἀρκετὰ χφφ τις ἔχουν μετὰ τὴν ἐκφώνηση** [προφανῶς σὲ Λειτουργία ἄνευ Διακόνου ἢ συλλειτουργοῦντος Ἱερέως]» (δυστυχῶς οἱ Βατοπαιδινοὶ δὲν ἀναφέρουν/ἀπαριθμοῦν αὐτὰ τὰ χφφ)· «**εἶναι λίγα τὰ χφφ ποὺ ἔχουν τὴν εὐχὴ πρὶν ἀκριβῶς τὴν ἐκφώνηση**» [ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐλέγχεται, ὅπως π.χ. τὸ Εὐχολόγιον Paris Coislin gr. 367 (PCS367), ἐτῶν 1276-1325 (μετὰ διακόνου), ποὺ φαινομενικὰ ἔχει τὴν Εὐχὴ τοῦ Ἀντιφώνου Α' μετὰ τὴν Συναπτὴ καὶ ἀμέσως πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως, ἀλλὰ τὶς ἄλλες δύο Β' καὶ Γ' τὶς ἔχει πρὸ τῶν Συναπτῶν (καὶ τοῦ Ἀντιλαβοῦ) καὶ τῶν ἐκφωνήσεων, καὶ ἅμα παρεμβάλλει τὶς ἐλλείπουσες ρουμπρικές διαπιστώσεις ὅτι καὶ σ' αὐτὸ οὐσιαστικά, οἱ Εὐχὲς εἶναι πρὶν τὸ Ἀντιλαβοῦ (!), ἀπλὰ ἡ θέση τῶν Εὐχῶν στὰ χειρόγραφα ὡς ἔχουμε τονίσει εἶναι **συμβατικὴ**, καὶ ὄχι σχολαστικῶς διατεταγμένη], εἰς «Θεῖα Λειτουργία», I.M.M. Βατοπαιδίου, 2020, Σύντομα σχόλια σ. 91.

⁴⁰ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Δ', ὁ.π., #410, σ. 30.

⁴¹ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀποστ. Διακονία 2003, #551-553, σ. 202.

παραδεχθούν και να καταγράψουν την Παράδοση ότι: «**Ἐὰν λειτουργῇ μόνος ὁ Ἱερεύς, τὴν ἐπομένην Εὐχὴν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς, λέγει, πάντοτε μυστικῶς, μετὰ τὴν Ἐκφώνησιν, ὅταν ὁ Χορὸς ψάλλῃ τὰ σχετικὰ**» (Ἱερατικόν 1977/2000, σ. 106, βλ. καὶ Ἱερατικόν Οἰκ. Πατρ. 1895, Ἱερατικόν Ἀ.Δ. 1951). Ἄν τελειώσει πρῶτος ὁ Ψάλτης (ποῦ πρέπει νὰ «ἐπιμηκύνει» λίγο σὲ ἐκεῖνα τὰ σημεῖα τὴν ἀπόκριση (ἢ καὶ νὰ τὴν ἐπαναλάβει) ὅταν εἶναι ἕνας μόνος Ἱερεύς, γιὰ αὐτὸ καὶ στὴν Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου λόγω τῶν ἐκτενέστερων Ἱερατικῶν Εὐχῶν τὰ Λειτουργικὰ τοῦ Ψάλτου εἶναι ἐκτενέστερα), ἐπικρατεῖ ἐνίοτε **λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ (σιωπὴ)** στὴν Ἐκκλησία μέχρι νὰ τελειώσει καὶ ὁ Ἱερέας τὴν μυστικὴ του Εὐχὴ.⁴² Αὐτὴν πάντως τὴν καινοτομία τῆς θέσεως τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς, δηλ. τῆς χρονικῆς μεταθέσεως τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς ἀκριβῶς πρὸ τῆς Ἐκφωνήσεως (ἀνεξαρτήτως μὲ ἢ ἄνευ Διακόνου ἢ ἄλλου Ἱερέως), τὴν βλέπουμε νωρίτερα, π.χ. στὶς Εὐχές τῶν Ἀντιφώνων⁴³ ἀπὸ τὸν Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Παπακώστα (1892-1954), ἐπικεφαλῆς τῆς «ΖΩΗΣ» (ποῦ ἤδη εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸν Τρεμπέλα στὶς Μυστικὲς Εὐχές),⁴⁴ ἐκ τῶν ὁποίων προφανῶς πῆρε θέσεις καὶ ὁ Φουντούλης. **Πάντως καὶ τὸ 1953, μέσα στὴν ἴδια τὴν «ΖΩΗ», ὑπῆρχαν καταγεγραμμένες διαφορετικὲς θέσεις τῶν Ἱερατικῶν Εὐχῶν** (μία τοῦ π. Σεραφεῖμ Παπακώστα ὡς ἀνωτέρω, καὶ δεύτερη (καὶ ἀρχαιότερη) τοῦ Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου: «**Ἐνῶ ψάλλεται τὸ πρῶτον Ἀντίφωνον, ὁ Ἱερεύς λέγει ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ τὴν ἐξῆς πρῶτην Εὐχὴν τῶν Ἀντιφώνων**»,⁴⁵ πρβλ. Ἱερατικά 1895, 1951, 1977/2000, ὡς ἀνωτέρω).

7. σὰν νὰ ἔχει παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴν ἠχοληψία τῶν ραδιοφωνικῶν παραγωγῶν⁴⁶ (ἔκανε ραδιοφωνικὲς ὁμιλίες ὁ Φουντούλης), λέει στοὺς Ἱερεῖς (νὰ) «Διαβάζουν τὴν Εὐχὴ σὲ χαμηλότερο τόνο [προφανῶς δὲν τὸν ἀπασχολεῖ⁴⁷ ἢ χάβρα ποῦ ἀκούνε οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὰ μεγάφωνα ἀκόμη καὶ μὲ τὸν χαμηλότερο τόνο ...μετὰ μικροφώνου] καὶ ὑψώνουν λίγο τὴ φωνή τους ὅταν τελειώσει

⁴² Ἄκουε τὸν Ἅγιο Πορφύριο, εἰς τό, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικὲς Εὐχές*, 8/2/2022. Ὁρθόδοξος Τύπος, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.

⁴³ Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Παπακώστας, Ἐγκόλπιον Θ. Λειτουργίας, ἔκδ. 5^η, ἔκδ. ἀδελφ. Θεολόγων ἢ «ΖΩΗ», Ἀθήναι 1950, σ. 40.

⁴⁴ Παν. Παπαδημητρίου, «*Οἱ λατινογενεῖς νεωτερισμοὶ εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν καὶ Λατρείαν*», Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.

⁴⁵ Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, «ΖΩΗ», Ἀθήναι 1953, σ. 64.

⁴⁶ Ὅταν ἕνας κάνει πρόγραμμα σὲ Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ, ἰδίως ὅταν ἔχει καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς κονσόλας τοῦ ἤχου, γνωρίζει ὅτι ὅταν εἶναι νὰ μιλήσει, πρέπει νὰ κατεβάσει τὴν ἔνταση τῆς μουσικῆς γιὰ νὰ ἀκουστεῖ, καὶ ὅταν πάλι τελειώσει τὴν ὁμιλία του, γνωρίζει ὅτι πρέπει νὰ ἀνεβάσει (πίσω) τὴν ἔνταση τῆς μουσικῆς. Τὸ ὑπογεγραμμένο εἶναι παρόμοιο μὲ αὐτὸ ποῦ λέει ὁ Φουντούλης, ὅταν τελειώσει ὁ Ψάλτης, νὰ ὑψώσει τὴν ἔνταση τῆς φωνῆς του ὁ Ἱερέας.

⁴⁷ Ὅπως καὶ πολλοὺς Ἱερεῖς δυστυχῶς δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ. Ἡ λύση δὲν εἶναι νὰ μοντερνίσουμε, νὰ πετάξουμε τὴν Ἱερὰ Παράδοση, καὶ νὰ περιμένουμε τὸν Ψάλτη νὰ τελειώσει γιὰ νὰ φωνάξουμε τὶς Εὐχές, ἀλλὰ νὰ τίς ποῦμε μυστικῶς, ἄνευ (ἢ μετὰ κλειστοῦ) μικροφώνου, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ Λαοῦ (καὶ ὁ Λαὸς μυστικῶς, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ διπλανοῦ του, οὔτε εἰς ἐπήκοον τοῦ Ἱερέως προσεύχεται), ὅπως ἡ Ἱερὰ Παράδοση ἀπαιτεῖ.

ὁ Ψάλτης,⁴⁸ ἔτσι ὥστε νὰ μὴ δημιουργεῖται χασμωδία⁴⁹ [ἐξισώνει δηλ. τὴν λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὴν παύση τῶν μουσικῶν ἢ θεατρικῶν ἔργων] καὶ νὰ ἀκούονται οἱ λόγοι τῆς [μυστικῆς] Εὐχῆς [τοῦ Ἱερέως]». ⁵⁰ **Αὐτὸ κάνουν δυστυχῶς καὶ σήμερα, παρασπυθέντες ἐν ἀγνοίᾳ, πολλοὶ Ἱερεῖς καὶ Ἀρχιερεῖς** (εἰδικὰ στὴν Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου). **Ἐνα λεπτὸ κηρύγματος** χρειάζεται γιὰ νὰ μάθει (καὶ νὰ καταλάβει) ὁ Πιστὸς λαὸς ὅτι στὴν Λειτουργία ἔχουμε **ἐνίστε** καὶ τὴν **Λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ (σιωπὴ)** ὅπου καὶ ὁ Ἱερεὺς καὶ ὁ **Λαὸς συνεχίζουν νὰ προσεύχονται μυστικῶς**. Βλ. ὑποσ. 42.

Ὅμως, ἡ **θέση τῆς Ἱερατικῆς Εὐχῆς** ἀκόμη καὶ στὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα δίνεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῆς, πρὸ τοῦ Ἀντιλαβοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ θέση αὐτὴ εἶναι **συμβατική**, καὶ ὄχι σχολαστικῶς διατεταγμένη.⁵¹

Κατ' ἀκρίβειαν, ὁ Ἱερεὺς ἀρχίζει νὰ προσεύχεται μὲ τὴν μυστικὴ Ἱερατικὴ τοῦ Εὐχῆ, ὅπως καὶ ὁ πιστὸς Λαὸς ταυτόχρονα/παράλληλα μὲ τὴν δική του μυστικὴ Εὐχὴ, ὅταν ἀκούσει τὸν Διάκονο

⁴⁸ Ἄλλοι σύγχρονοι ἢ μεταγενέστεροι τοῦ Φουντούλη, περιμένουν νὰ τελειώσει ὁ Ψάλτης γιὰ νὰ ἀρχίσουν νὰ διαβάζουν τὴν Εὐχὴ φωναχτά, κατὰ παράβαση τῆς Ὁρθοδόξου Λειτουργικῆς Παραδόσεως ποὺ ἔχουμε ἐκθέσει, βλ. καὶ **Ἐγκύκλιο τῆς Ἱεράς Συνόδου, ἀρ. πρωτ. 1137/13-3-1974**, «Κατὰ πληροφoρίας, ὑπευθύνως περιελθούσας τῇ Ἱ. Συνόδῳ τῆς Ἱεραρχίας, κληρικοί τινες παρορώντες τὰς περὶ μυστικῆς ἀναγνώσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐχῶν τῆς τε Θ. Λειτουργίας καὶ τῶν λοιπῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν σχετικὰς ἐνδείξεις τῶν οικείων λειτουργικῶν Βιβλίων, προβαίνουσιν εἰς τὴν εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιασματος ἀνάγνωσιν αὐτῶν, ἀναμένοντες πολλακις τῶν ψαλλομένων ὕμνων κατάπαυσιν, προκειμένου ἵνα ἄρξωνται ἀναγινώσκοντες ταύτας, προδίδοντες αὐτῶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ παράδοσιν καὶ συμβάλλοντες εἰς τὴν δημιουργίαν ἀνεπιτρέπτου ποικιλίας ἐν τῇ ἐπιτελεσει τῶν τῆς Θείας Λατρείας καθηκόντων αὐτῶν».

Διορθώθηκαν οἱ παρήκοι; Οὐδαμῶς.

Δυστυχῶς τὰ μικρόφωνα ἔκαναν/κάνουν μεγάλο κακὸ στὴν ὀρθόδοξή τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Τὸ μυστικὸ ἢ χαμηλόφωνο τῶν Ἱερατικῶν Εὐχῶν ποὺ ἐνίστε ἀκούγονται μόνον ἀπὸ τοὺς συλλειτουργοῦντες Ἱερεῖς (μερικοὶ Ἱερεῖς τηροῦν τὴν παλαιὰ παράδοση τῶν μυστικῶν Εὐχῶν καὶ σὲ Συλλείτουργο, βλ. [ΠΠ9]), **ἔγινε φωναχτὸ διὰ τῶν μικροφῶνων**, καὶ πολλοὶ Ἱερεῖς πάνω στὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς δὲν ἔδιναν/δίνουν σημασία στὰ μικρόφωνα. Ὅμως οἱ παλαιοὶ Ἱερεῖς ποὺ ἀκούγονταν ἐνίστε (ὄχι πάντα) οἱ μυστικὲς Εὐχῆς τῶν λόγω τῶν μικροφῶνων, **ἀκούγονταν ἀκουσίως, ὄχι ἐπὶ τούτου ὅπως σήμερα, ἐνῶ ἔψαλλαν οἱ Ψάλτες**. Σήμερα ὁμως πολλοὶ ἂν ὄχι οἱ περισσότεροι Κληρικοί, ἐπὶ τούτου, ἠθελημένα, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει, λένε φωναχτὰ καὶ ἐπιτηδευμένα τὶς μυστικὲς Εὐχῆς πολλὰς φορές νεωτεριστικὰ περιμένοντας τοὺς Ψάλτες νὰ τελειώσουν τὰ ψαλλόμενα (ὅπως ἤδη παρατηρεῖ ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1974, τότε κατ' ἐξαιρέσιν, σήμερα πολλαχού). **Οἱ Εὐχῆς ὁμως τῶν Ἱερέων στὴν Λειτουργία εἶναι μυστικῆς ὅπως εἶδαμε, ὅπως εἶναι μυστικῆς καὶ οἱ Εὐχῆς τῶν Πιστῶν ποὺ λέει ὁ κάθε πιστὸς μέσα του.**

⁴⁹ Χασμωδία· ὄρος δανεικὸς ἀπὸ τὰ μουσικὰ ἢ θεατρικὰ ἔργα.

⁵⁰ Ἰω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', ὁ.π., #551-553, σ. 203.

⁵¹ Βλ. ἐπίσης τὸ δίτομον, «Θεία Λειτουργία», Ἰ.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, 2020, Σύντομα σχόλια σ. 91. – **Συμβατική** εἶναι ἡ θέση τῶν Εὐχῶν στὰ χειρόγραφα Πατέρες, ἀφοῦ λένε τὰ χειρόγραφα: «ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν», ἀρα οἱ Εὐχῆς λέγονται πρὸ τοῦ Ἀντιλαβοῦ, ἐνῶ ὁ Διάκονος προσφωνεῖ.

(ἢ τὸν ἄλλον Ἱερέα, σὲ Συλλειτουργο, ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐκφώνηση τῶν διὰ Προσφωνήσεως Εὐχῶν) νὰ τοὺς προτρέπει γιὰ προσευχὴ μὲ τὸ «**δεηθῶμεν**».

Ἄν ὁ Ἱερεὺς τελειώσει τὴν μυστικὴ του Εὐχὴ νωρίτερα ἀπὸ τὴν κοινὴ Εὐχὴ τοῦ Διακόνου, ἐννοεῖται ὅτι **μπορεῖ ὁ Ἱερεὺς νὰ συνεχίσει νὰ προσεύχεται μυστικῶς** (εἴτε μὲ τὸ Κύριε ἐλέησον, εἴτε μὲ τὴν «Εὐχὴ», ἢ αὐτοσχεδίως ὅπως τὸν φωτίσει ὁ Θεός, κατὰ τὸ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε). Ἄν τελειώσει τὴν κοινὴ Εὐχὴ του ὁ Διάκονος (καὶ ὁ Ψάλτης τὴν τελικὴ ἀπόκριση) καὶ ὁ Ἱερεὺς δὲν ἔχει τελειώσει τὴν δική του μυστικὴ Εὐχὴ, ἐννοεῖται ὅτι ἀκολουθεῖ Λειτουργικὴ προσευχητικὴ σιγὴ (σιωπὴ) στὴν Ἐκκλησία, ὅπου **ἅπαντες ἐν σιγῇ προσεύχονται** (ὑποσ. 42).

Ε. Ἀπὸ αἰώνων Παράδοση οἱ Μυστικὲς Εὐχές

Τὸ μυστικὸν τῆς Προσ-Εὐχῆς ἔχει καθιερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, Ματθ. ζ' 5-6.⁵²

Λίγες Ἱερατικὲς Εὐχὲς ἐξαιρετέως ἔχουν θεσπισθεῖ ἐκφώνως στὴν Ἱερά Παράδοσή μας, ἴσως λόγῳ κατηχητικοῦ χαρακτῆρος ἢ ἄλλων ἱστορικῶν λόγων ἀγνώστων σὲ ἐμᾶς, μέχρι στιγμῆς.

Στὴν Θεία Λειτουργία ἡ μόνη ἐκφωνη Ἱερατικὴ Εὐχὴ εἶναι ἡ Ὁπισθάμβωνος, γιὰ αὐτὸ καὶ λεγόταν πίσω ἀπὸ τὸν Ἄμβωνα, δηλ. στὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ ἀκούγεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς (ὡς ἐγγύτερα πρὸς αὐτούς). Ὁ Ἱερεὺς τὴν ἔλεγε φυσικὰ πρὸς Ἀνατολὰς προσευχόμενος.⁵³ Αὐτὴ ἡ Ἱερατικὴ Εὐχὴ προστέθηκε ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Πατέρες **γιὰ τοὺς**

⁵² Ὁ θεμελιώδης λόγος τοῦ Κυρίου γιὰ τὴν Προσευχὴ εἶναι ὁ ἐξῆς· Ματθ. ζ' 5-6. «Καὶ ὅταν προσεύχη, οὐκ ἔση ὡς οἱ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. **Σὺ δὲ ὅταν προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσσευξαι τῷ πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ**». Εἰς τὴν Λειτουργίαν (ἐν ταῖς ἐκκλησίαις), ταμιεῖον εἶναι ἡ διάνοια, ὁ νοῦς, ἡ καρδιά· ἡ θύρα εἶναι τὸ στόμα (καὶ οἱ ἄτακτες κινήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ γενικὰ κινήσεις ποὺ γίνονται ἐμπαθῶς καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι). Οἱ ἐκφωνήσεις ὁμως, τὰ ἀναγνώσματα, τὰ τροπάρια, κτλ. ποὺ εἶναι δοξολογία, κατήχηση, αὐτὰ ἐκφώνως ὄχι μυστικῶς, «ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν Αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια Αὐτοῦ», Ψαλμ. 4ε'.

⁵³ βλ. Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ Ἱερεὺς ἀνέκαθεν ἐποίει τὴν Ἀνάγνωσιν τῶν Εὐχῶν πρὸς Ἀνατολὰς*, Ὁρθόδοξος Τύπος, ἀρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025, ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολὴν τελεῖται*, 15/2/2026.

περίεργους «γνωσιμαχοῦντας» πού ἤθελαν νὰ μάθουν τί λένε μυστικῶς οἱ Κληρικοὶ στοῦ Ἱεροῦ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Γερμανὸ Πατρ. Κων/ πόλεως (640-740).^{54, 55}

Στὸν μυστικὸ τρόπο τῶν Εὐχῶν ἐπίσης συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀρχαία χειρόγραφα (μέχρι τὰ πρόσφατα Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας πρὸ τοῦ 2002-2004 περίπου) πού ἔχουν τὴν ἐπεξήγηση (ρουμπρίκα): **«ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν»**, ἢ καὶ τὸ «μυστικῶς».⁵⁶ Δηλ. ἐνῶ ὁ Διάκονος ποιεῖ ἐκφώνως τὴν κοινὴ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὴν (τὰ Διακονικά), ἀπὸ ὑπακοῆ ἀνταποκρινόμενος **καὶ ὁ Λαὸς προσεύχεται μυστικῶς, ἀλλὰ πρωτίστως καὶ ταυτόχρονα καὶ ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται καὶ αὐτὸς μυστικῶς μὲ τὴν Ἱερατικὴ του Εὐχὴ, ἀπαγγέλων τῷ Θεῷ, καὶ «συλλαλῶν μόνος Αὐτῷ»**.^{57, 58}

Συλλαλῶν μόνος μὲ τὸν Θεὸ ὁ Ἱερεὺς (δηλ. συνομιλῶντας μόνος μὲ τὸν Θεό), γιὰ αὐτὸ ὑπῆρχε καὶ τὸ Καταπέτασμα (πού ἀργότερα ἔγινε συμπαγὲς Τέμπλο) καὶ τὰ Βημόθυρα, γιὰ αὐτὸ καὶ τὸ Κιβώριον τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς μὲ τὰ παραπετάσματά του,⁵⁹ (Ματθ. ζ' 5-6) πού ἐκλείναν δημιουργώντας **Ταμειῖον Προσευχῆς τοῦ Ἱερέως**.

⁵⁴ «Ἐπειδὴ γάρ τινες τῶν ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐστώτων εἰς ἀπορίαν πολλάκις χωροῦσι, γνωσιμαχοῦντες καὶ λέγοντες· Τίς ἄρα ὁ σκοπός, καὶ ἡ τῶν παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως ὑποψιθιζομένων Εὐχῶν ἔννοιά τε καὶ δύναμις; καὶ ἐφίενται εἰδῆσίν τινα καὶ τούτων καταλαβεῖν, κατὰ τοῦτον οἱ θεοὶ Πατέρες, ὡς ἀνακεφαλαίωσιν πάντων τῶν διὰ τῶν Εὐχῶν αἰτουμένων, τὸν χαρακτήρα ταύτης [τῆς Ὀπισθαμβώνου Εὐχῆς] ἐποιήσαντο, διδάσκοντες τοὺς ἐπιζητοῦντας, ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα», Ἅγ. Γερμανὸς Ἀρχιεπ. Κων/πόλεως (640-740), [PG 98, 452C].

⁵⁵ Βλ. ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπὸ Ἀνατολὴν σὲ Δύση, τὴν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς — Τὰς θύρας, τὰς θύρας· Ποιῆς θύρες; Τὸ Ἱερόν Κιβώριον, τὰ Καταπετάσματα-Παραπετάσματα-Βῆλα, τὸ Φράγμα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τὸ Φράγμα τοῦ Πρεσβυτερίου (Σολέα), τὸ Σύνθρονον*, [PDF], β' ἔκδ. 23/4/2024, καί, Πρεσβ. Γ. Διαμαντοπούλου, *Ἡ θεολογικὴ τεκμηρίωση τῆς ἀπόκρυψης τῶν τελουμένων στοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὸν ὄσιο Νικήτα τὸν Στηθάτο*, Εἰσήγηση στὴν ἡμερίδα τῆς Ἑστίας Πατερικῶν Μελετῶν: Στὸν ἀπόηχο τῆς Λειτουργικῆς Ἀνανέωσης - Ἀναταράξεις στὴ Θεία Λατρεία, 11/6/2023.

⁵⁶ Παν. Παπαδημητρίου, *Ποιούντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν*, [PDF], 30/10/2022.

⁵⁷ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, ...*, ὁ.π.: «Εἶτα πρόεισιν ὁ Ἱερεὺς μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μετὰ ἀληθινῆς καρδίας, ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἀπαγγέλων τῷ Θεῷ, καὶ **συλλαλῶν μόνος Αὐτῷ**, οὐκέτι διὰ νεφέλης, ὡς ποτε Μωσῆς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἀλλ' ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτεῖται· καὶ μεμύηται τὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος θεογνωσίαν καὶ πίστιν, καὶ **μόνος μόνῳ προσλαλεῖ Θεῷ μυστήρια**, μυστήρια ἀπαγγέλων ἐν μυστηρίοις, τὰ κεκρυμμένα πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθέντα ἡμῖν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅπερ ἡμῖν ἐξηγήσατο ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. [...],» Κεφ. 53, 65, [PG 98, 429A].

⁵⁸ «Μυστικῶς τὰ μυστικὰ φθέγγεσθαι» (Ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος), «τῶν Μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῆ διασώζεσθαι» (Ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας), «Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς» (Ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης), «Ἐνθα δὲ μυστήρια, πολλὴ σιγὴ» (Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος), «[Ὁ Ἱερεὺς] **μόνος μόνῳ** προσλαλεῖ Θεῷ μυστήρια» (Ἅγ. Γερμανὸς Κων/πόλεως).

⁵⁹ Βλ. ἐπίσης, Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, ...*, ὁ.π., β' ἔκδ. 23/4/2024.

Ο Ιωάννης Φουντούλης (1927-2007) πάντως, πρὸς τιμὴν του, ἀναφέρει εἰλικρινῶς γιὰ τὴν ἐπικρατοῦσα τάξη στὴν Ἐκκλησία στὶς ἡμέρες του (καὶ τὴν ὁποία προφανῶς πάλεψε μαζί με ἄλλους ἀφανέστερους λειτουργικοὺς τάχα ἀναγεννητὲς νὰ ἀνατρέψει, μᾶλλον ἐν ἀγνοίᾳ του, με τὰ σημερινὰ ἀχαρακτῆριστα ἀποτελέσματα,⁶⁰ γιὰ τὰ ὁποία καὶ ὁ ἴδιος θὰ τρόμαζε⁶¹):

α) «Ἐχει ὁμως δημιουργηθεῖ ἀπὸ αἰώνων⁶² παράδοση ὡς πρὸς τὴ μυστικῶς ἀνάγνωση τῶν Εὐχῶν καὶ αὐτὴ σήμερα εἶναι ἡ γενικῶς κρατοῦσα σ' ὅλη τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία τάξη».⁶³

β) «Ἐνωρὶς ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται “μυστικῶς” οἱ εὐχὲς τῆς θείας Λειτουργίας. Συνήθως ὁ ἱερεὺς τὶς ἔλεγε κατὰ τὴν ὥρα ποὺ ὁ διάκονος ἔλεγε τὴν συναπτὴ, πάντως πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως».⁶⁴

γ) «“Μυστικῶς”, ὡς γνωστὸν, λέγονται σήμερα ὅλες οἱ Εὐχὲς τῆς θείας Λειτουργίας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ὀπισθάμβωνον [στὸ τέλος]».⁶⁵

δ) «Μυστικῶς λέγονται οἱ Εὐχὲς ποὺ ἀπευθύνονται στὸν Θεό».⁶⁶ [Ὅλες οἱ Εὐχὲς ὁμως στὸν Θεὸν ἀπευθύνονται (!), ὄχι στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ κόσμου, κλπ.].

Ὑποστηρίζαμε ἀπὸ τὴν Παράδοση ὅτι ὑπακούοντες στὴν κοινὴ διὰ Προσφωνήσεως Εὐχὴ τοῦ Διακόνου (τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν), τόσο οἱ Ἱερεῖς ὅσο καὶ ὁ Λαὸς ἀνταποκρίνονται προσευχόμενοι μυστικῶς (μόνον ὁ Ψάλτης ἐκφώνως). Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀναγκαστικὰ μυστικὲς (ἢ τοῦλάχιστον πραγματικὰ (ἢτοι ἄνευ μικροφώνων) χαμηλοφώνως, μὴ εἰς ἐπήκοον τοῦ Λαοῦ) οἱ Ἱερατικὲς Εὐχὲς τῆς Λειτουργίας⁶⁷ πρῶτον ἀπὸ ὑπακοὴ στὸν λόγο τοῦ Κυρίου (Ματθ. ζ' 5-6,

⁶⁰ Βλ. ὑποσ. 44.

⁶¹ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, ...*, ὁ.π.: «Καὶ πάλι ὁμως τὸ Καταπέτασμα ἀνελκύοταν μετὰ τὸν ἀσπασμὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ὁμολογία τῆς ὀρθῆς πίστεως μετὰ τὴν ἀπαγγελία τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου. Τὸ δὲ «θεᾶσθαι αὐτοφεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς» ἦταν καὶ εἶναι τὸ φοβερὸ καὶ ἱερὸ προνόμιο τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ «ἐνδεδυμένου τὴν τῆς ἱερατείας χάριν». **Ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸν περιούσιο λαὸ τοῦ Θεοῦ ἅς μὴν ἐπιτρέψει νὰ τοῦ ἐπιβάλλουμε βρόγχους εἰς κρίμα καὶ εἰς κατάκριμα**», σσ. 154-155. Ἀπὸ τό. Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Τελετουργικά Θέματα Α'*, «Ἡ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης», Ἀποστολικὴ Διακονία, ἔκδ. α' 2002, σσ. 209-224.

⁶² Κατὰ τὴν γνώμη μας, ὄχι ἀπὸ αἰώνων, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς, πρβλ. Ματθ. ζ' 5-6, Σύνοδος Λαοδικείας.

⁶³ Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας*, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #551-553, σ. 201.

⁶⁴ Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας*, Τόμος Β', Ἀποστ. Διακονία 1994, #235, σ. 229.

⁶⁵ Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας*, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #551-553, σ. 192.

⁶⁶ Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας*, Τόμος Ε' (2003), ὁ.π., #558, σ. 222. – Ὑπάρχουν Εὐχὲς ποὺ ἀπευθύνονται σὲ ἀνθρώπους; Φυσικὰ ὄχι, στοὺς ἀνθρώπους προσευχόμεσθε:

⁶⁷ Ὁ γέροντάς μου Στέφανος μοῦ εἶπε: «ὁ γέροντάς Ἐφραίμ ἔλεγε μυστικῶς τὶς Εὐχὲς, με κλειστὰ τὰ χεῖλη, καὶ σὲ συλλειτουργο, μόνο τὴν Εὐχὴ τοῦ Καθαγιασμοῦ ἀκούγαμε ἴσα-ἴσα, ψιθυριστά, οἱ συλλειτουργοί» (*Ἀναλόγιον*). Ὁ Ἅγιος Τύχων ὁ Ἀγιορείτης (παπα-Τύχων) «διάβαζε τὶς εὐχὲς τῆς θ. Λειτουργίας, τὶς ὁποῖες

ὑποσ. 52), καὶ ἐπίσης, γιὰ τὴν **συγκέντρωση** τοῦ Ἱερέως (μὲ ὅτι αὐτὸ συνεπάγεται),⁶⁸ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ **χάβρας**, καὶ γιὰ **νὰ μὴν ἀποσπῶνται** οἱ Πιστοὶ (καὶ οἱ Μοναχοί, Γέροντες στὰ μοναστήρια, ὑποσ. 15) στὴν ἐπίσης **μυστικὴ** Προσευχὴ τους. **Ἔχετε δεῖ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία Πιστὸ ἢ Μοναχὸ νὰ εὐχεται εἰς ἐπήκοον τοῦ διπλανοῦ του ἢ τοῦ Ἱερέως;**⁶⁹

Τὸ μυστικὸν τῆς Προσευχῆς τῶν Ἱερέων, ὅπως καὶ τοῦ Λαοῦ, ἐπίσης, πέραν τῶν ὄσων ἀναφέρθηκαν στὸ ἄρθρο (καὶ σὲ πλείστες ὄσες ἀγιοπατερικὲς, καὶ ἱεροκανονικὲς ἀναφορὲς στὰ διάφορα ἄρθρα μας, [ΠΠ{1-10, 13-14, 22}], στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν **κοινὴ προσευχητικὴ κατεύθυνση (πρὸς ἀνατολὰς)** τοῦ Ἱερέως μὲ τὸν Λαό, καὶ τῶν Πιστῶν μεταξύ των,⁷⁰ στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ καὶ ἀρχαῖο κλείσιμο τῆς Ὁραίας Πύλης (βημοθύρων καὶ καταπετάσματος) στὴν Ἁγία Ἀναφορὰ, **ἀπὸ ἀμέσως μετὰ τὴν Μ. Εἴσοδον μέχρι τὸ Μετὰ φόβου,**⁷¹ **τὸ ὁποῖον κλείσιμο ἐπολέμησαν οἱ λειτουργικοὶ ἀναγεννητὲς τοῦ προηγουμένου αἰῶνος, σφοδρώτερα ἀπὸ ὅτι τὴν κατ' ἀνατολὰς στάση τοῦ Ἱερέως στὸ Μνημόσυνο.**⁷²

Ἡ δὲ ἀρχαιότερη καταγραφὴ τοῦ ὄρου «Μυστικὲς Εὐχές», σύμφωνα μὲ τὴν ἕως τώρα ἔρευνά μας, ἀναφερόμενη στὶς Ἱερατικὲς Εὐχὲς τῆς Λειτουργίας, εἶναι τοῦ **Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (4^{ος} αἰ.),** σύγχρονος τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Ἁγίας Συνόδου τῆς **Λαοδικείας,** στὸν Β' Κανόνα του (γιὰ ἄλλο θέμα βέβαια) **κάνει ἀναφορὰ σὲ Μυστικὴ Ἱερατικὴ Εὐχή:** «οὐδέποτε γὰρ **Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς,** μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν Θεὸν καταξιοῦται».⁷³

γνώριζε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πολύχρονη καὶ συνεχὴ τέλεσή της, ὄχι νοερῶς, οὔτε μεγαλοφώνως, ἀλλὰ ἔτσι ὥστε νὰ ἀκούγονται στὸ αὐτί τοῦ ἱερέως [ἴσα-ἴσα στὸ αὐτί του δηλαδή, αὐτὸ εἶναι τὸ “χαμηλοφώνως”]» (Ἱερομ. Ἀθαγγέλου (Καλαφάτη), *Οἱ ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τὸν παπα-Τύχωνα,* ἔκδ. Ἱ.Μ. Σίμωνος Πέτρας, Ἁγιον Ὄρος, σ. 28). Νὰ πούμε ἐπίσης, ὅτι παλαιὰ ὑπῆρχε ἀπλὸς κόσμος ποὺ δὲν διάβαζε νοερά, ἀλλὰ **“χαμηλοφώνως”,** βγάζοντας δηλ. τὴν φωνὴ τους ἴσα νὰ τὴν ἀκούουν.

⁶⁸ «ἢ [ἔκφωνη] ἀνάγνωσις τῶν εὐχῶν εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιάσματος ἀπαιτεῖ στόμφον, χρωματισμὸν τῆς φωνῆς καὶ πολλάκις πομπῶδες ὕφος καὶ ἄλλας «ὑποκριτικὰς» ἱκανότητας, στοιχεῖα ἐρχόμενα εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνοπρεπῆ καὶ κατανυκτικὴν ἀτμόσφαιραν, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας», Πρωτοπρ. Ἀλεξάνδρου Κ. Καραπαναγοπούλου, *Ἡ Θεία Λειτουργία (Εἰσαγωγή – Κείμενον – Ἑρμηνεία),* Ἀθῆναι 1975, σ. 12.

⁶⁹ Πέραν τοῦ Πιστεύω καὶ τοῦ Πάτερ ἡμῶν, ποὺ καὶ αὐτὰ μυστικῶς (μόνον ὁ Προεστῶς ἢ ὁ Ἀναγνώστης ἐκφώνως) μᾶς τὰ παρέδωσε ἡ Ἱερά Παράδοσις (γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὑπερηφανείας πρωτίστως, καὶ τῆς χάβρας δευτερευόντως). **«ἕκαστος τῶν ἐκκλησιαζομένων ἰδίᾳ καθ' ἑαυτόν».** Βλ. ὑποσ. 28.

⁷⁰ Γύρισε στὸν διπλανὸ σου καὶ προσευχήσου πρὸς αὐτὸν ἐν ὥρᾳ Λειτουργίας (Ἀκολουθίας). Ἔτσι θὰ ἐννοήσεις **ὅτι ἡ κοινὴ Προσευχὴ στὴν Ἐκκλησίᾳ ἀπαιτεῖ ὅλοι (Κληρικοί, καὶ Λαϊκοί) νὰ βλέπουν στὴν ἴδια κοινὴ κατεύθυνση. Ἡ κοινὴ κατεύθυνση στὶς Ἀκολουθίες, στὴν Ἐκκλησίᾳ, ἔχει θεολογικῶς θεσπιστεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἁγίους Πατέρες, εἶναι ἡ Ἀνατολή,** βλ. [ΠΠ22].

⁷¹ Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, ...*, ὁ.π., Κεφ. 18, 19, β' ἔκδ. 23/4/2024.

⁷² Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή τελεῖται,* 15/2/2026.

⁷³ Βλ. ἐπίσης ἐδῶ μιὰ παλιὰ μας σχετικὴ πρόχειρη σημείωση: *Ὄρος: «Μυστικὲς Εὐχές» τῆς Θείας Λειτουργίας,* 11/2/2022, analogion.gr.

Ἡ ἔρμηνεία τοῦ **Ζωναῖα** (12ος αἰ.) στὸ ἐπίμαχο σημεῖο ἔχει ὡς: «**Μυστικῆς ἐπιτελουμένης Εὐχῆς**, ἤγουν ὅτε ὁ Ἱερεὺς τὸν Ἄρτον ἁγιασθῆναι καὶ τὸ Ποτήριον καθ' ἑαυτὸν εὐχεται».

Σίγουρα ὁ ὄρος «**Μυστικὴ Εὐχή**» ἀναφερόμενος στὶς Ἱερατικὲς Εὐχὲς τῆς Θείας Λειτουργίας θὰ προϋπήρχε τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (βλ. καὶ ὑποσ. 58), κατὰ τὴ γνώμη μας περιφραστικὰ μέχρι τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους.⁷⁴

«Ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν», λέει τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας.^{75,76}

Ἀμήν.

⁷⁴ Πρβλ. Παν. Παπαδημητρίου, *Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν «θεῖαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον*, 2/12/2020.

⁷⁵ Παρόμοια ἔλεγε καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ **Ὁσίου Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστοῦ**, ὁ **Ὁσιος Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης**, σύμφωνα μὲ τὸν Μητρ. Λεμεσοῦ Ἀθανάσιον: «Πάντοτε ἔλεγε “νὰ προσέχετε νὰ πηγαίνετε ὅπως μᾶς παρέδωσαν οἱ Πατέρες μας”. Αὐτὴ τὴν παράδοση τῶν Πατέρων πολὺ τὴν ὑποστήριζε. “Μὴν κάνετε πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν τὰ παραλάβατε. Ὅπως παραλάβατε, αὐτὰ νὰ κάνετε”. Καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγε γιὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅταν τὸν ρωτήσαμε κάτι, γέροντα αὐτὸ εἶναι καλύτερο; Λέει: “Ἐγὼ ἔτσι παρέλαβα. Δὲν παρέλαβα διαφορετικά. Ὅπως παρέλαβα, αὐτὰ θὰ φυλάξω καὶ αὐτὰ θὰ κάνω”», Ὁμιλία Μητρ. Λεμεσοῦ Ἀθανασίου «**#23 Ἅγιος Εφραίμ Κατουνακιώτης – Β' μέρος**» (24:17 – 24:44), 24 Ἀπριλίου 2025, [youtube](#).

⁷⁶ Παρόμοια ἔλεγε καὶ ὁ **Ὁσιος Ἰάκωβος Τσαλίκης**: «Ἐμεῖς Πάτερ μου ὅ,τι βρήκαμε θὰ τηρήσουμε!»

Λειτουργιολογικά μας ἄρθρα

(διαθέσιμα εἰς τό *Ἀναλόγιον*⁷⁷, καί εἰς τό *Academia*⁷⁸):

- [ΠΠ1] Παν. Παπαδημητρίου, *Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός τὴν «θείαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον;*, [PDF], [PDF], 2/12/2020.
- [ΠΠ2] Παν. Παπαδημητρίου, *Τὰ τρία Ἀμήν (Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν) εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου*, [PDF], [PDF], 8/11/2020 (27/10/20).
- [ΠΠ3] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας 1334, Ἁγίου Φιλοθέου*, V.480 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 23/11/2020.
- [ΠΠ4] Παν. Παπαδημητρίου, *Διάταξις τῆς Πατριαρχικῆς Λειτουργίας 1386 (Ἁγία Σοφία), παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διακ. Δημητρίου Γεμιστοῦ*, V.135 [ΔΘΛ], [PDF], [PDF], πρόχειρον, 22/11/2020.
- [ΠΠ5] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονοι (Ἅγιοι) Γέροντες καὶ οἱ Μυστικές Εὐχές*, [PDF], [PDF], 8/2/2022. Δημοσιεύθηκε ἐπίσης στὸν Ὁρθόδοξο Τύπο, 13/1/2023-27/1/2023, ἀρ. φύλλων 2431-2433.
- [ΠΠ6] Παν. Παπαδημητρίου, *Ὁ ἸΘ' Κανὼν τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (364), καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν*, [PDF], [PDF], 3/4/2022.
- [ΠΠ7] Παν. Παπαδημητρίου, *Ποιοῦντος τοῦ Διακόνου τὴν Εὐχὴν, ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται τὴν Εὐχὴν*, [PDF], [PDF], 30/10/2022.
- [ΠΠ8] Παν. Παπαδημητρίου, *Εὐχὴ διὰ Προσφωνήσεως (Διακονικά)*, [PDF], [PDF], 5/12/2022.
- [ΠΠ9] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἱερατικὸν Συλλεῖτουργον - σύγκρισις διατάξεων, Ἱερατικῶν, καὶ σχόλια*, [PDF], [PDF], 21/12/2022.
- [ΠΠ10] Παν. Παπαδημητρίου, *Τὸ ἀθέατον τῆς Ἁγίας Τράπεζας, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπὸ Ἀνατολὴν εἰς Δύση, τὴν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς — Τὰς θύρας, τὰς θύρας· Ποιῆς θύρες; Τὸ Ἱερόν Κιβώριον, τὰ Καταπετάσματα-Παραπετάσματα-Βῆλα, τὸ Φράγμα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τὸ Φράγμα τοῦ Πρεσβυτερίου (Σολέα), τὸ Σύνθρονον*, [PDF], β' ἔκδ. 23/4/2024 (α' ἔκδ. 5/2/2024). Στὴν ἐργασία αὕτη ἀναλύουμε ἐκτενῶς καὶ πολλὰ ἐπιμέρους σχετικὰ θέματα, π.χ.:
- i. Κεφ. 5^{ον}, *Ὁ διαχωρισμὸς τῶν Φύλων στὸν Ναόν*.
 - ii. Κεφ. 18^{ον}, *Τὸ κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ἱεροῦ (τὰ Βημόθυρα καὶ τὸ Καταπέτασμα) στὴν Θεία Λειτουργία στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*.
 - iii. Κεφ. 19^{ον}, *Τὸ κλείσιμο τῆς Ὡραίας Πύλης τοῦ Ἱεροῦ (τὰ Βημόθυρα καὶ τὸ Καταπέτασμα) στὰ Ἱερατικά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας — Σύγκριση, σχόλια*.
 - iv. Κεφ. 77^{ον}, 95^{ον}, *Τὸ Καταπέτασμα στὸν Ἅγιο Συμεὼν Ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης (+1429)*.
 - v. κλπ.
- [ΠΠ11] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Καταπετάσματος (Τέμπλου, Εἰκονοστασίου, Φράγματος τοῦ Βήματος)* [Βίντεο], 30/4/2024.

⁷⁷ analogion.gr/typikon/liturgy-articles.

⁷⁸ independent.academia.edu/ΠΔΠ/Liturgical.

- [ΠΠ12] Παν. Παπαδημητρίου, *Ότι τό χαμηλό Τέμπλο κυρίως, και ή άνοιχτή Ώραιά Πύλη, έμποδίζουν τόν πιστόν Λαόν νά προσευχηθεί, και πόσο κακό κάνει στους Ίερείς*, [PDF], α' έκδοσις (v.1.1), 31-30/5/2024.
- [ΠΠ13] Παν. Παπαδημητρίου, *Εύχές τών Κατηχομένων (Εύχή διά Προσφωνήσεως, Συναπτή). Πόσοι προσεύχονται παράλληλα και ταυτόχρονα; Αναφορές Αγίου Ίωάννου του Χρυσοστόμου, και περι Προσευχής στην Λειτουργία*, [PDF], α' έκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ14] Παν. Παπαδημητρίου, *Ό Διάκονος τό «Δεηθώμεν» τό λέει πρώτα για τόν Ίερέα, και φυσικά για τόν Λαόν — «Τό γάρ, Δεηθώμεν, ού τοίς Ίερεύσι λέγεται μόνον, αλλά και τοίς εις τόν Λαόν συντελοούσιν», Άγιος Ίωάννης ό Χρυσόστομος*, [PDF], α' έκδοσις, 22/7/2024.
- [ΠΠ15] Παν. Παπαδημητρίου, *Ό Ζωοποιός Σταυρός του Χριστού άνέκαθεν δέσποζε στό Ίερόν Βήμα, στην Αγία Τράπεζα, και διέλαμπε όταν ήταν άνοιχτή ή Ώραιά Πύλη, τό Καταπέτασμα – Και περι του Συνθρόνου, και περι της Έγκυκλίου για τόν Σταυρό και την θέση του Έσταυρωμένου Χριστού στην Έκκλησία του Μητροπολίτου Περιστερίου Γρηγορίου Παπαθωμά*, [PDF] α' έκδοσις, 4/11/2024.
- [ΠΠ16] Παν. Παπαδημητρίου, *Η Θεολογία του Σταυρού με τόν Έσταυρωμένο στην Αγία Τράπεζα*, [PDF], α' έκδοσις, 6/12/2024.
- [ΠΠ17] Παν. Παπαδημητρίου, *Η Προτεσταντική «θεολογία» και ή «θεολογία» του Μητρ. Περιστερίου Γρηγορίου για τόν Έσταυρωμένο*, [PDF], 9/12/2024. Δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο Τύπο, 20/12/2024, άρ. φύλλου 2523, σσ. 1, 5, με τίτλο: “Προτεσταντική ή «θεολογία» του Μητρ. Περιστερίου”.
- [ΠΠ18] Παν. Παπαδημητρίου, *Έπόμενοι τών Αίρετικών, οι άφαιρούντες τόν Έσταυρωμένο*, [PDF], Όρθόδοξος Τύπος, 10/1/2025, άρ. φύλλου 2525, σσ. 1, 4. Αναλυτικός τίτλος άρθρου: «Έπόμενοι τών Λατίνων και Προτεσταντών, οι άφαιρούντες τόν Σταυρό και τόν Έσταυρωμένο από την Αγία Τράπεζα».
- [ΠΠ19] Παν. Παπαδημητρίου, *Οί διάφοροι νεωτερισμοί στην άνάγνωση του Ευαγγελίου Ούσης όψιας, τη Κυριακή του Πάσχα έσπέρας (Άγάπη)*, [PDF], α' έκδοσις, 22/4/2025.
- [ΠΠ20] Παν. Παπαδημητρίου, *Οί Λατινογενείς Νεωτερισμοί του Οίκουμεινισμού και της Λειτουργικής Αναγεννήσεως στην Θεία Λειτουργία και Λατρεία*, [PDF], 31/3/2025. Δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο Τύπο με τίτλο: «Οί λατινογενείς νεωτερισμοί εις την Θείαν Λειτουργίαν και Λατρείαν», άρ. φύλλων 2537 - 2541, 4/4/2025 - 9/5/2025.
- [ΠΠ21] Παν. Παπαδημητρίου, *Αύθεντική Λειτουργική Παράδοση (Άσματικό Τυπικό, Άρχέγονες Διατάξεις) ή Αντικουαριανισμός (Antiquarianism)*; [PDF], 19/5/2025. Δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο Τύπο με τίτλο: «Αύθεντική Λειτουργική Παράδοση ή Αντικουαριανισμός (Antiquarianism);», άρ. φύλλων 2544 - 2545, 30/5/2025 - 6/6/2025.
- [ΠΠ22] Παν. Παπαδημητρίου, *Ότι ό Ίερεύς άνέκαθεν έπεύχεται, ποιεί την Άνάγνωση τών Εύχών προς Άνατολάς - Εύχές Γουγκλισίας Πεντηκοστής, Μεγάλου Άγιασμού, Θείας Λειτουργίας, Μνημοσύνου, κλπ.* [PDF], 24/6/25. Δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο Τύπο με τίτλο: «Ό Ίερεύς άνέκαθεν έποιεί την Άνάγνωσιν τών Εύχών προς Άνατολάς», άρ. φύλλων 2549 - 2550, 4/7/2025 - 11/7/2025.
- [ΠΠ23] Παν. Παπαδημητρίου, *Σύγχρονες Λειτουργίες του Αγίου Ίακώβου*, [PDF], 20/10/25. Δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο Τύπο με τίτλο: «Σύγχρονοι Λειτουργίαι του Άγ. Ίακώβου», άρ. φύλλων 2562 - 2564, 24/10/2025 - 7/11/2025.
- [ΠΠ24] Παν. Παπαδημητρίου, *Νά δεχόμαστε, νά κατηχοΰμε και νά βαπτίζουμε τους μεταστρεφόμενους στην Όρθόδοξη Έκκλησία ή όχι;* [PDF], β' έκδ., 8/1/2026. Η α' έκδοσις, δημοσιεύτηκε στον Όρθόδοξο

Τύπο με τίτλο: «Γά προβλήματα τῶν μεταστρεφόμενων εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν», ἀρ. φύλλων 2570-2571, 19/12/2025 – 26/12/2025.

[ΠΠ25] Παν. Παπαδημητρίου, *Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μνημοσύνου πρὸς τὴν Ἀνατολή τελεῖται* [PDF], 15/2/2026. Δημοσιεύτηκε στὸν *Ὁρθόδοξο Τύπο*, ἀρ. φύλλων 2582 - 2585, 20/3/2026 - 10/4/2026.

Λειτουργιολογικά Περιληπτικά μας ἄρθρα/σημειώσεις

(διαθέσιμα εἰς τὸ *Ἀναλόγιον*⁷⁷):

1. Παν. Παπαδημητρίου, *Σταματεῖστε τοὺς Πειραματισμοὺς στὴν Θεία Λατρεία, στὴν Θεία Λειτουργία, στό Τυπικόν*, α' ἔκδοσις, 29/5/2024.
2. Παν. Παπαδημητρίου, *Ἀπάντησις στὸν π. Δανιήλ Γ. Αεράκη, γιὰ τὸ «Οὔτε μυστικά, οὔτε ψιθυριστά, οὔτε... ἀνύπαρκτα»*, α' ἔκδοσις, 11/6/2024.
3. Παν. Παπαδημητρίου, *Οἱ Αναφορὲς τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Αγίου Ιακώβου - Μία ἐρευνα γιὰ τὴν κοινὴ τους καταγωγὴ (John R. K. Fenwick, OCA 240, 1992)*, 4/10/2025.

Βιβλία μας

ΤΟ ΑΘΕΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ, ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΑΝΑΤΟΛΗ ΣΕ ΔΥΣΗ, ΤΗΝ ΩΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ, Β' ἔκδοσις, 23/4/2024.

(<https://analogion.gr/katapetasma>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΟΡΘΟΥ ΕΝΟΡΙΩΝ, Α' ἔκδοσις, Ἄθως, 2008, ISBN 978-960-6677-37-3.

(<https://analogion.gr/typikon/toe>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ Τόμος Α' – Ὁρθρος καθημερινῶν ἐὰν τύχει Ἅγιος μὴ ἑορταζόμενος, Γ' ἔκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-4-6.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

ΤΥΠΙΚΟΝ ΕΝΟΡΙΩΝ, Τόμος Β' – Ὁρθρος καθημερινῶν ἐὰν τύχει Ἅγιος ἑορταζόμενος, Β' ἔκδοσις, 2022, ISBN 978-618-84650-1-5.

(<https://analogion.gr/typikon/enorion>)

Ο ΓΕΡΩΝ ΕΥΔΟΚΙΜΟΣ ΜΟΝΑΣΤΕΡΛΗΣ, Δ' ἔκδοσις, 2022, ISBN: 978-618-84650-2-2.

(<https://analogion.gr/gerontas-evdokimos>)

Τέλος, καὶ τῷ Θεῷ, δόξα πάντων ἕνεκεν